

İSLAM TARİHİ II DERS NOTLARI

İçindekiler

I. Hafta	9
ABBASİLER DEVLETİ TARİHİ (750-1258)	9
Abbasi İhtilali	9
Ebu'l Abbas Es-Seffah (750-754)	10
Ebu Câfer Mansur Dönemi (754-775)	11
II. Hafta	13
Mehdi Dönemi (775-785)	13
Hâdi-İlelhak (Musa) Dönemi (785-786)	14
Harun Reşid Dönemi (786-809)	15
III. Hafta	16
Emin Dönemi (809/813)	16
Me'mun Dönemi (813-833)	16
IV. Hafta	19
Mu'tasım Dönemi (833-842)	19
Vâsık-Billâh Dönemi (842-847)	20
V. HAFTA	23
ABBASİ TOPRAKLARI ÜZERİNDE TÜRK VALİLERİNCE KURULAN DEVLETLER	23

Açıklamalı [MND1]: Kısa Kısa yazılarımı paylaştığım kanalım:
<https://t.me/kisayazilar>

Doğrudan bana mesaj için:
@nesim67
Bu ifadeyi TELEGRAM arama kutusunda aratın.

GRUPLARIMIZ

TELEGRAM gruplarımız için önce WHATSAPP gibi (Kesinlikle daha başarılı) bir paylaşım programı olan TELEGRAM uygulamasını telefonunuza yükleyin.
<https://play.google.com/store/apps/details?id=org.telegram.messenger>

Hesap oluşturun.
Aşağıdaki linklere tıklayın:
Gruplarımız ve dosya deposu kanallarımıza buyurun.
Kanallara da abone olun ki, değişikliklerden haberinizi olsun

Whatsap gruplarında 257 kişi grubu dolduruyor. Telegram gruplarında böyle bir sorun yok. Kapasite 200.000 (ikiyüz bin)
Ayrıca arşiv silme ihtiyacı da yok. İndirme ayarlarınızı yapın. Hiçbir dosya siz istemedikçe inmesin.
Gerek mesajlarda, gerekse dosya deposunda istediğinizi istediğiniz anda bulun.
Daha yeni geldiğiniz grupta sizden aylarca önce paylaşılmış dosyaları, sorulmuş soruları verilmiş cevapları bulacaksınız. Kimseye soru sormanız gerekmeyecek.

Hesap oluşturun.
Aşağıdaki linklere tıklayın
TELEGRAM uygulamasını telefonunuza yükleyin.
<https://play.google.com/store/apps/details?id=org.telegram.messenger>

Telegram 3. Sınıf Paylaşım Grubu
<https://t.me/joinchat/JAafPRNTvyvMZZgqLksSOQ>

TELEGRAM 4. Sınıf Paylaşım Grubu:
<https://t.me/joinchat/JAafPRVEHFkROQkvDYew8Q>

TELEGRAM 4. Sınıf GÜZ DÖNEMİ
Dosya Kanalı:
<https://t.me/joinchat/AAAAAFJv0h6hE9K29C-0E>

TELEGRAM 3. Sınıf GÜZ DÖNEMİ
Dosya Kanalı:
<https://t.me/joinchat/AAAAAEV3GA3xA8fgrVvg6A>

TELEGRAM 4. Sınıf BAHAR DÖNEMİ
Dosya Kanalı:
https://t.me/joinchat/AAAAAFK9YjLw7FLHaJ_ETQ

TELEGRAM 3. Sınıf BAHAR DÖNEMİ
Dosya Kanalı:
<https://t.me/joinchat/AAAAAE1ZDM0mXLyopx3lbw>

Hayırlı Olsun
M. Nesim DÖNMEZ

Türkler ve İslamiyet	23
Türklerin İslamlıktaki rolleri	23
A-Tolunoğulları	24
1-Tolunoğulları Siyasi Tarihi	24
2-Devlet İdaresi ve Kurumlar	25
3-İktisadi Durum	26
4-İlmi Gelişmeler	26
B-Sacoğulları	26
1-Sacoğulları Abbasilerin Hizmetinde	26
2-Sacoğulları Devleti Siyasi Tarihi	27
C-İhşidiler (935-969)	28
1-İhşidilerin Siyasi Tarihi	28
2-İhşidilerde İdari, Askeri, İçtimai ve Kültürel Durum	29
VI. Hafta	30
İLK TÜRK-İSLAM DEVLETLERİ	30
A-İdil Bulgar Hanlığı (VII-XV. YY)	30
1. Bulgarların Siyasi Tarihi	30
2. 2-Devlet Teşkilatı	32
3-İktisadi Hayat	32
4-Kültür ve Medeniyet	32
B-Karahanlılar (840-1212)	33
1-Karahanlıların Siyasi Tarihi	33
2-Devlet Teşkilatı	35
3-Kültür ve Medeniyet	36
4-İmar Faaliyetleri	36
VII. Hafta	37
C- GAZNELİLER	37
1-Gaznelilerin Siyasi Tarihi	37
2-Devlet Teşkilatı	40
D-BÜYÜK SELÇUKLULAR	41
Selçukluların Siyasi Tarihi	42
E- HAREZMŞAHLAR DEVLETİ TARİHİ (1097-1231)	49
Harezmşahlar Devleti Siyasi Tarihi	50
VIII. Hafta	53
ANADOLU'DA KURULAN TÜRK-İSLAM DEVLETLERİ	53
Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi (1075-1308)	53

KURULUŞ DÖNEMİ	53
1- Büyük Göç Meselesi	53
2- Alparslan ve Bizans Mukabelesi	55
3- Malazgirt Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071)	56
4- Anadolu'nun Türkleşmesi	56
Anadolu Selçuklu Devleti'nin Siyasi Tarihi	57
1) Süleymanşah'ın Tarih Sahnesine Çıkışı	57
IX. Hafta	60
2) Birinci Kılıçarslan ve Siyasi Sarsıntı (1086-1107)	60
3) Şahinşah'ın Saltanatı (1110-1116)	64
4) Birinci Mesud'un Sultanlığı (1116-1155)	64
X. Hafta	66
5) İkinci Kılıçarslan (1155-1192), Siyasi Birlik ve Bizanslılara Karşı Üstünlük	66
6) Gıyaseddin Keyhusrev'in (I. Keyhusrev) Melikliği ve İlk Saltanatı (1192-1196)	69
7) İkinci Süleymanşah (1196-1204)	70
8) Üçüncü Kılıçarslan'ın Saltanatı (1204-1205)	71
9) Gıyaseddin Keyhusrev'in (I. Keyhusrev) İkinci Saltanatı (1205-1211)	71
10) İzzeddin Keykavus'un (I. Keykavus) Saltanatı (1211-1220)	73
XI. Hafta	74
11) Birinci Alaeddin Keykubad (1220-1237)	74
12) İkinci Gıyaseddin Keyhusrev (1237-1246)	76
XII. Hafta	78
OSMANLI DEVLETİ TARİHİ	78
Osmanlı Devleti Tarihi'ne Giriş	78
Kuruluş Devri	78
Fetret Devrinden (1402-1413) İstanbul'un Fethine	84
Yükseliş Devri: Bölgesel Güçten Dünya Egemenliğine	88
10. Kanûnî Sultan Süleyman: Süper Güç	95
14. Sultan I. Ahmed	104
Osmanlı-İran Savaşları	104
Osmanlı-Avusturya Savaşları	104
Celâli İsyanları	104
Ahmed Döneminin Bazı Olayları	105
Kâbe Örtülerinin İstanbul'dan Gönderilmesi	105
Sultan Ahmed Câmîi	105

Sultan I. Ahmed'in Vefatı ve Şahsiyeti	105
15. Sultan I. Mustafa	105
İlk Pâdişahlığı	106
İkinci Pâdişahlığı	106
Sipahi Hareketleri	106
Abaza Mehmed Paşa İsyanı	106
Sultan I. Mustafa'nın Tahttan İndirilmesi	107
XIII. Hafta	107
16. Sultan II. Osman (Genç Osman)	107
Döneminin Önemli Bazı Olayları	107
II. Osman ve Devlet Müesseseleri	107
Osman'ın Şehadeti	107
17. Sultan IV. Murad	108
IV. Murad'ın İdareyi Ele Alması	108
Sultan IV. Murad Döneminin Bazı Olayları	108
Murad'ın İran Seferi ve Revan'ın Alınması	109
Bağdat Seferi	109
Sultan IV. Murad'ın Şahsiyeti ve Vefatı	110
18. Sultan İbrahim	110
Dönemin Önemli Bazı Olayları	110
Sultan İbrahim'in Tahttan İndirilmesi ve Vefatı	110
Köprülülerin Devleti Kurtarma Çabaları	111
19. Sultan IV. Mehmed	111
Bu Dönemdeki Bazı Olaylar	111
Köprülüler Dönemi	111
II. Viyana Kuşatması: Duraklamadan Gerilemeye	112
IV. Mehmed'in Tahttan İndirilmesi	112
20. Sultan II. Süleyman	112
Fâzıl Mustafa Paşa'nın Sadareti:	113
Sultan II. Süleyman'ın Vefatı	113
21. Sultan II. Ahmed	113
Dönemin Bazı Olayları Ve I. Ahmed'in Vefatı	114
22. Sultan II. Mustafa	114
Pâdişâhın Seferleri	114
Karlofça Antlaşması (1699)	116
Dönemin Bazı Olayları	116

Edirne Vakası ve II. Mustafa'nın Hal'i	116
23. Sultan III. Ahmed	117
Osmanlı-Rus Münasebetleri	117
Osmanlı-Venedik Ve Avusturya Münasebetleri	117
Pasarofça Antlaşması	118
İran Seferleri	118
Patrona İsyanı ve Sultan Ahmed'in Tahttan Feragati	119
III. Ahmed Dönemi Kültür ve Medeniyet Faaliyetleri	119
24. Sultan I. Mahmud	120
25. İran Seferi	120
Rus Ordusunun Kırım'a Taarruzu	120
Sultan I. Mahmud'un Vefatı	121
26. Sultan III. Osman	121
Şiddetli Kış ve Sadâret Değişiklikleri	121
Sultan III. Osman'ın Vefatı ve Şahsiyeti	121
27. Sultan III. Mustafa	121
Osmanlı Devleti'nin Dış Siyaseti	122
Osmanlı-Rus Savaşı	122
Sultan III. Mustafa'nın Vefatı	123
Dağılma Devri	123
28. Sultan I. Abdülhamid	123
Küçük Kaynarca Antlaşması: Sonun Başlangıcı	123
Bu Dönemdeki Islahat Hareketleri	124
Bu Dönemde Meydana Gelen Bazı Olaylar	124
Sultan I. Abdülhamid'in Vefatı ve Şahsiyeti	124
28. Sultan III. Selim	124
Muharebeye Devam Kararı	125
Rusya ile Mütareke ve Yaş Antlaşması	125
Osmanlı-Fransız Savaşı	125
Bu Dönemdeki Bazı Islahat Hareketleri	126
Kabakçı Mustafa İsyanı ve Sultan III. Selim'in Hal'i	126
29. Sultan IV. Mustafa	127
Alemdar Mustafa Paşa ve Faaliyetleri	127
30. Sultan II. Mahmud: Sivil Reformların Başlaması	128
Bükreş Antlaşması	129
Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı	129

Dönemin Siyasî Bazı Olayları.....	130
Sultan II. Mahmud Dönemindeki Islahat Hareketleri	131
Sultan II. Mahmud'un Vefatı	132
XIV. Hafta	132
Tanzimat Dönemi	132
31. Sultan Abdülmecid	132
Tanzimat Fermanı	133
Tanzimat Fermanı'nın Tahlili	134
Tanzimat'ın Sebepleri	135
Tanzimat Fermanı'nın Akisleri (Yankıları)	135
Tanzimat Dönemi Olayları.....	135
Mısır Meselesi	135
Boğazlar Meselesi	136
Lübnan Bunalımı	137
Macar Mültecileri Meselesi	138
Kırım Savaşı	138
Islahat Fermanı	140
Sultan Abdülmecid Dönemindeki Diğer Gelişmeler	140
Sultan Abdülmecid'in Vefatı	141
32. Sultan Abdülaziz	141
Bu Dönemdeki Bazı Olaylar	142
Karadağ İsyanı:	142
Eflâk ve Buğdan Olayları (Romanya Prensiğinin Kurulması):	142
Sırbistan Olayları:	143
Girit İsyanı ve Türk-Yunan İlişkileri:	143
Sultan Abdülaziz'in Mısır ve Avrupa Seyahatleri	144
Avrupa Seyahati:	144
Bulgar Meselesi	144
Müstakil Bulgar Kilisesinin Kurulması:	145
Bulgar İsyanı:	145
İç Huzursuzluklar	145
Yemen İsyanı:	145
Bosna-Hersek İsyanı (1875-1876):	146
Selanik Vakası:	146
Talebe Ayaklanması:	147

Sultan Abdülaziz'in Tahttan İndirilmesi	147
33. Sultan V. Murad	148
Dönemin Olayları	148
Çerkez Hasan Olayı:	149
Sultan V. Murad'ın Tahttan İndirilmesi:	149
34. Sultan II. Abdülhamid:	149
Abdülhamid'in Tahta Geçışı (Cülûs)	150
I. Meşrutiyet Dönemi (1876-1878)	151
Kanûn-ı Esâsî (Anayasa) ve Meşrutiyet'in İlamı	151
Londra Protokolü	151
1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)	152
Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması	152
Ali Suavi Olayı:	153
Bu Dönemin Bazı Siyasî Olayları	153
Osmanlı-Yunan Harbi:	154
Ermeni Meselesi (1895)	154
Bomba Olayı	156
Yeni Osmanlılar (Jön Türkler)	156
İttihat ve Terakki Cemiyeti	157
II. Meşrutiyet Dönemi	157
Sultan II. Abdülhamid ve İslâm Birliği (Panislâmizm)	158
31 Mart Vakası:	158
Sultan II. Abdülhamid'in Hal'i (27 Nisan 1909)	159
35. Sultan Mehmed Reşad	160
Osmanlı Devletinin Dağılması	161
Trablusgarp Harbi	161
Balkan Harbi	161
Sultan Mehmed Reşad'ın Vefatı	162
36. Sultan Mehmed Vahidüddin	163
Mondros Mütarekesi	163
Düşman Askerleri İstanbul'da	165
Vatan Toprakları İşgale Uğruyor	165
Sultan Vahidüddin ve Anadolu Harekâtı	166
Saltanatın Kaldırılması	167
Gurbet ve Vefat	167

I. Hafta

ABBASİLER DEVLETİ TARİHİ (750-1258)

Abbasi İhtilali

Abdullah b. Abbas, Hz. Ali'nin halifelîği sırasında Basra valisi tayin edildi. Emeviler döneminde Yezid'e biat edenler arasında yer aldı (ö.687). Ali b. Abdullah b. Abbas, Abbasi propagandasını başlatan kişi olarak bilinir. Ali b. Abdullah (ö.117/736), Abdülmelik b. Mervan döneminde (685-705) Şam'a gitmiş ancak buradan ayrılarak Humeyme'ye yerleşmişti. (97-100/715-718). Bu bakımdan Humeyme, Abbasi propagandasının başladığı yer olarak kabul edilir.

Muhammed b. Ali, Keysaniye'nin Haşimiye imamı idi. Aynı zamanda Muhammed el-

Hanefiyye'nin talebesidir. Muhammed el-Hanefiyye'nin torunu Ebu Haşim kendisinden sonra imamete Muhammed b. Ali'yi (125/743) vasiyet etti. Vasiyet olayından sonra imametini kendi hakları olduğunu savunmaya başladılar. Abbasi naib ve daileri kendilerini iktidar istekli olmaktan çok Allah tarafından istenilen değişikliğin vasıtası olarak tanıttılar. Onlara göre dava hak-batıl mücadelesi idi. Halktan aldıkları biatı kendileri için değil Peygamber ailesinden üzerinde ittifak edilecek bir şahıs adına aldıklarını söylüyorlardı.

Muhammed b. Ali'nin (125/743) yerine İbrahim b. Muhammed geçti. İbrahim, ihtilalin kilit isimlerinden birisi olan Ebu Müslim el-Horasanî'yi Horasan'a görevlendirdi. Onun Horasan'daki hareketin başına geçmesiyle birlikte Abbasi daveti aleni bir ihtilal hareketi haline dönüştü. Abbasi ihtilali iki aşamada gerçekleşti: Birinci safha; gizli hazırlık sürecidir. (97-100/718) İmam Ali b. Abdullah b. Abbas'ın Humeyme'ye yerleşmesiyle başlamıştır. İkinci Safha; Aleni ihtilal sürecidir. İmam İbrahim'in Ebu Müslim el-Horasanî'yi 128/745'te Horasan'a tayin etmesiyle başlamıştır.

Ebu Müslim, Horasan'da oldukça etkili oldu. Merv, Merv er-Ruz, Herat, Nesa, Ebiverd şehirleri işgal edildi. Abbasi güçlerinin başkomutanı Kahtabe b. Şebib Emevilerin son Horasan valisi Nasr b. Seyyar'ı mağlup etti. Ebu Müslim 748'de merkezini Nişabur'a taşıdı. Nasr b. Seyyar, 131/749'da İsfahan yakınlarında Abbasi güçlerine mağlup oldu.

Emevilerin Irak valisi Yezid b. Ömer b. Hübeyre mağlup edildi. Akabinde Kufe şehri işgal edildi. Alioğulları taraftarı Ebu Seleme el-Hallal, Abbasi ailesini oyalamaya çalışsa da ilk Abbasi halifesi Ebu'l-Abbas'a biat edildi. Daha sonra biatı engellemeye çalışan Ebu Seleme ortadan kaldırıldı. Böylece ihtilal ilk önce evlatlarını yemiş oldu.

Abbasi hanedan üyesi komutan Abdullah b. Ali, son Emevi halifesi Mervan b. Muhammed'i Büyük Zapsuyu kenarında mağlup etti. (16 Ocak 750). Aynı yılın sonuna doğru Abbasilere karşı mukavemete devam eden İbn Hubeyre'nin teslim olmasıyla Emevi Devleti tarih sahnesinden silinmiş oldu.

SORULAR:

1) Abbasi ihtilalinin gizli hazırlık dönemini başlatan hadise nedir?

Cevap: İmam Ali b. Abdullah b. Abbas'ın Humeyme'ye yerleşmesiyle başlamıştır.

2) İmam İbrahim'in Ebu Müslim el-Horasanî'yi 128/745'te Horasan'a tayin etmesiyle Abbasi ihtilalinin hangi aşaması başlamıştır.

Cevap: Aleni ihtilal süreci başlamıştır.

3) Muhammed el-Hanefiyye'nin torunu Ebu Haşim kendisinden sonra imamete kimi vasiyet etti?

Cevap: Muhammed b. Ali

4) Hz. Ali'nin halifelîği döneminde Basra valiliği de yapan, Yezid b. Muaviye'ye biat eden Hz. Abbas'ın oğlu kimdir?

Cevap: Abdullah b. Abbas

Açıklamalı [MND2]:

ABBASİ PROPAGANDASI

1. Abbasi propagandasını başlatan kişidir.
2. Hz. Ali'nin Basra valisidir
3. Emevi Döneminde Yezid'e biat etmiştir.
4. Abdülmelik b. Mervan döneminde Humeyme'ye yerleşmiş, bu yüzden ABBASİ PROPAGANDASI Humeyme'de başlamıştır.

Açıklamalı [MND3]:

PROPAGANDANIN ÖZELLİKLERİ

1. İmamları Muhammed b. Ali'dir..
2. Kendilerini iktidar heveslisi değil, Allah tarafından istenilen değişikliğin vasıtası olarak tanıttılar.
3. Dava, hak-batıl mücadelesi
4. Halktan aldıkları biatı kendileri adına değil, peygamber ailesinden üzerinde ittifak edilecek biri adına aldıklarını söylüyorlar.

Açıklamalı [MND4]:

BİRİNCİ SAFHA:

gizli hazırlık sürecidir. (97-100/718) İmam Ali b. Abdullah b. Abbas'ın Humeyme'ye yerleşmesiyle başlamıştır

Açıklamalı [MND5]:

İKİNCİ SAFHA:

1. Aleni ihtilal sürecidir
2. Ebu Müslim el-Horasanî'nin Horasan'a tayin edilmesi ile başlamıştır. Son Emevi valisi SEYYAR mağlup edildi.
3. İlk Abbasi Halifesi olarak Ebu'l-Abbas'a biat edildi.
4. Biatı engellemeye çalışan Ebu Seleme el Hallal ortadan kaldırıldı.
5. Son Emevi Halifesi Mervan b. Muhammed 750 yılında yenildi.
- Direnen son komutanı da teslim alındı. Emevi devleti sona erdi.

Açıklamalı [MND6]:

SORU CEVAP

Ebu'l Abbas Es-Seffah (750-754)

Ebu'l Abbas es-Seffah (d.100-108/718-726), İmam Muhammed b. Ali'nin oğludur. İbrahim b. Muhammed'in hapse atılmasından sonra ailesi tarafından veliaht ilan edilmiştir. Kufe'nin zaptından sonra buraya gelmiş (132/749), Ebu Seleme el-Hallal'ın biati geciktirme çabaları işe yaramamış ve Abbasi güçlerinin desteğini arkasına alarak Kufe camiinde biat almıştır.

Seffah, biat hutbesinde Abbasilerin hilafeti hak ettiğini vurgulamıştır. Çünkü Abbasoğulları, kendilerinin de Hz. Peygamberin soyundan geldiklerini yıllarca bu işi organize ettiklerinden hilafetin kendi hakları olduğunu iddia etmişler. Es-Seffah ilk hutbesinde:

"Biliniz ki ben hem bol bol veren hem de helak edip intikam alan bir insanım" demiştir. Onun bu son cümlesi ona "es-Seffah" yani kan dökücü lakabının verilmesine yol açmıştır.

Ebu'l-Abbas biat almasına rağmen son Emevi halifesi II. Mervan hala hayatta idi ve ordusunun başındaydı. Emevi topraklarının büyük bir kısmı henüz kontrol edilememişti. Vasıt'taki Emevi valisi Yezid b. Ömer b. Hübeyre direnmeye devam ediyordu. Şiiler ise Hz. Ali'nin evladından birisinin halife olmasını arzu ediyorlardı.

En önemli hedef konumundaki II. Mervan ile Abdullah b. Ali Büyük Zapsuyu kenarında karşılaştı. Mervan'ın birlikleri arasında çıkan anlaşmazlıklar Abdullah b. Ali karşısında mağlup olmasına sebep oldu. Dimaşk'ın da ele geçirilmesinden sonra Mısır'a doğru kaçan Mervan, Busir adı verilen köyde yakalanıp öldürüldü.

Son Emevi halifesinin ortadan kaldırılmasına rağmen Emevilerin Irak valisi İbn Hübeyre hala direnmeye devam ediyordu. Abbasi ordu komutanlarından Hasan b. Kahtabe Vasıt şehrini kuşattı. İbn Kahtabe'ye müstakbel halife Câfer Mansur destek olarak gönderildi. Kuşatma 11 ay devam etti. Nihayet şehir antlaşma ile teslim alındı.

Emevi hanedanına karşı bir yok etme harekâtı yürütüldü. Bütün aile mensupları yakalanarak öldürüldü. Abbasiler, intikam almakta aşırıya kaçtılar. Mezarlar açılıp kemiklere dahi hakaretler edildi. Emevilere reva görülen bu katı tutum hatta zulme varan uygulamalar, ülkede pek çok ayaklanmanın çıkmasına zemin hazırladı.

- 1) **Kays Aylan Kabilesi İsyanı:** Adı geçen kabile, Ebu'l-Verd b. Kevser'in liderliğinde Kinnesrin'de isyan etti. Tedmür ve Humus şehirleri de isyana destek verdi. Ancak Temmuz 751'de Abdullah b. Ali tarafından mağlup edildi.
- 2) **el-Cezire İsyanı:** İshak b. Müslim el-Ukayli liderliğinde organize olan bölge Arapları isyan ettiler. Harran şehrini kuşattılar. Burayı ele geçirip Samsat'a yürüdüler. Abdullah b. Ali ve Ebu Câfer Mansur şehri kuşatarak isyancıları teslim aldılar.
- 3) **Buhara İsyanı:** Şerik b. Şeyh el-Mehri'nin başlattığı isyan, Ziyad b. Salih komutasındaki ordu tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı.
- 4) **Basra, Fars ve Sind İsyanları:** Basra'da Hariciler'in, Fars'ta Bessam b. İbrahim'in ve Sind'de Mansur b. Cumhur'un isyanları kolaylıkla bastırıldı.

Halife Ebu'l-Abbas devrinin tarihi bakımdan en önemli olayı, Çin ordusu ile yapılan ve Çinliler'in mağlubiyetiyle sonuçlanan Talas Savaşı'dır (Temmuz 751). Bu savaşla Çin'in Batı Türkistan üzerindeki siyasi emelleri ebediyen sona ermiştir. Savaşın tarihi seyrine bakılacak olursa; Velid b. Abdülmelik döneminde (86-96/705-715), Kuteybe b. Müslim'in Mâverâünnahr'i fethi ve Batı Türkistan'a düzenlediği askerî harekât bölgenin siyasî hayatında önemli değişikliklere yol açtı.

Zor durumda kalan şehirlerde Türk beylerinden Fergana ihşidi, Buhara ve Semerkant hükümdarları, Toharistan yabgusu Araplara karşı Çin'den yardım istemek zorunda kaldılar. Çin hükümdarının Türkler için yardıma gönderdiği Kao Sien-Chih, 748 yılında Tanrı dağlarının kuzeyindeki Tokmak'ı ele geçirdi. Bu sırada Kao'nun idam ettirdiği Taşkent hâkiminin oğlu, babasının intikamını almak için Ebu Müslim-i Horasani ile Yedisu ve Isık Göl civarında yaşayan Karluklar'dan yardım istedi. Çin ordusu, İslam ordularıyla, Talas (Taraz) nehri kıyısında (bugünkü Evliyaata'nın doğusunda) savaşa tutuştu. Ebu Müslim'in gönderdiği İslam ordusuna Ziyâd b. Sâlih kumanda

Açıklamalı [MND7]:

İLK ABBASI HALİFESİ

(Ebul Abbas es Seffah (750-754))

1. Lakabını ilk verdiği hutbeden alır: "Biliniz ki ben hem bol bol veren, hem de helak edip intikam alan bir insanım" dediği için KAN DÖKÜCÜ anlamına gelen SEFFAH lakabını almıştır.
2. Vasıt valisi direndi. 11 ay kuşatma sonrası teslim alındı
3. Emevilere karşı yok etme politikası izlendi. Tamamı öldürüldü. Mezarlarına hakaret edildi
4. Bu durum isyanlara sebep oldu.

Açıklamalı [MND8]:

BU DÖNEMDEKİ AYAKLANMALAR:

1. Kays Aylan Kabilesi İsyanı (Kinnesrin, Tedmür, Humus-751)...
 - a. İsyan eden: Ebu'l-Verd b. Kevser
 - b. Bastıran: Abdullah b. Ali
2. El Cezire İsyanı: (Harran, Samsat)
 - a. İsyan eden: İshak b. Müslim el-Ukayli
 - b. Bastıran: Abdullah b. Ali ve Ebu Cafer Mansur.
3. Buhara İsyanı:
 - a. İsyan eden: Şerik b. Şeyh el-Mehri
 - b. Bastıran: Ziyad b. Salih

Açıklamalı [MND9]:

MEŞHUR TALAS SAVAŞI

Özetle şöyle.

1. Çinden yardım isteyen birkaç türk beyi nedeniyle Kao Sien Chih 748 yılında Tanrı dağlarının kuzeyindeki Tokmak'ı ele geçirdi.
2. Kao'dan intikam almak isteyen Taşkent Hakiminin oğlu, Ebu Müslim Horasani ve Karluklardan yardım istedi.
3. Ordular 751 yılında karşılaştı.
4. Savaş 5 gün sürdü.

ediyordu. Kuzeyden Karluklar yardıma geldiler. Zilhicce 133'te (Temmuz 751) Talas nehri kıyısındaki Atlah mevkiinde cereyan eden savaş beş gün sürdü.

Sonuçta:

- 1) Tang hanedanı Batı Türkistan'a hâkim olma ümidini yitirdi.
- 2) Türk boyları Çin baskısından kurtuldu.
- 3) Batı Türkistan'da Türk nüfuzu yeniden sağlandı.
- 4) Karluklar 766'da kendi devletlerini kurdular.
- 5) Bu siyasi ortam ve nüfus hareketleri Karahanlı devletinin kurulmasına zemin hazırladı.
- 6) Türk-Arap münasebetlerindeki mücadele safhası, Talas savaşından sonra yerini dostluk ve işbirliğine bıraktı.
- 7) İslamiyet Türkler arasında hızla yayıldı. Türkler, Abbasi devletinin askeri ve idari kadrolarında artık yer almaya başladılar.
- 8) Savaşta esir alınan esirler vasıtasıyla keten ve kenevirden imal edilen kâğıt ilk defa Semerkant'ta imal edilmeye başlandı.

İlk Abbasi halifesi Ebu'l-Abbas es-Seffâh dönemini kısaca değerlendirecek olursak; onun hilafeti döneminde ilim, fikir ve imar faaliyetlerinden bahsetmek mümkün değildir. Yeni kurulan Abbasi devletini sağlam temeller üzerine oturtmak ve yeni bir devlet oluşumuna mahal vermemek ana yönetim politikasını oluşturuyordu. Başkenti Kufe'den Haşimiye'ye oradan da Embar şehrine nakletmiştir.

Es-Seffâh, 13 Zilhicce 136/9 Haziran 754'te vefat etti. Yerine Ebu Câfer Mansur geçti.

SORU:

1) Talas savaşını, İslamiyet'in Türkler arasında yayılması açısından değerlendiriniz?

Cevap: İslamiyet'in Türkler arasında yayılmasıyla ilgili çok farklı fikirler ileri sürülebilir. Ancak Talas savaşının, Türklerin millet olarak İslamiyet'e girişinde olumlu anlamda katkı sağladığı muhakkaktır. Çünkü bu savaş, Arapların Türkleri yakinen tanımasına imkân sağlamıştır. Bu sayede Türkler, Abbasi devletinin askeri ve idari kadrolarında yer almaya başlamıştır. Böylece İslam toplumunun bünyesine dâhil olmaya başlayan Türkler arasında İslamiyet de hızla yayılmıştır.

Açıklamalı [MND10]:

SAVAŞIN SONUÇLARI:

- 1)Tang hanedanı Batı Türkistan'a hâkim olma ümidini yitirdi.
- 2)Türk boyları Çin baskısından kurtuldu.
- 3)Batı Türkistan'da Türk nüfuzu yeniden sağlandı.
- 4)Karluklar 766'da kendi devletlerini kurdular.
- 5)Bu siyasi ortam ve nüfus hareketleri Karahanlı devletinin kurulmasına zemin hazırladı.
- 6)Türk-Arap münasebetlerindeki mücadele safhası, Talas savaşından sonra yerini dostluk ve işbirliğine bıraktı.
- 7)İslamiyet Türkler arasında hızla yayıldı. Türkler, Abbasi devletinin askeri ve idari kadrolarında artık yer almaya başladılar.
- 8)Savaşta esir alınan esirler vasıtasıyla keten ve kenevirden imal edilen kâğıt ilk defa Semerkant'ta imal edilmeye başlandı.

Açıklamalı [MND11]:

SORU CEVAP

Ebu Câfer Mansur Dönemi (754-775)

Ebu Câfer Mansur veliahtlığı döneminde Emevilerin Irak valisi İbn Hubeyre'yi Vasıt'ta kuşattı. Harran'ı kuşatan el-Ukayli üzerine gönderildi. El-Cezire ve Ermeniyeye valiliklerinde bulundu. (750-751)

Hilafete geldikten sonra devletin temellerini sağlamlaştırmak için birtakım adımlar attı. Amcası Abdullah b. Ali'nin üzerine Horasan valisi Ebu Müslim el-Horasanî'yi gönderdi (754). Çarpışmada yenilen Abdullah savaş alanından kaçarak kurtuldu.

Mansur; hanedana bağlılığı ile tanınan Ebu Müslim'in de ileride kendi aleyhlerine dönmesinden ve iktidarına halel getirmesinden endişe ediyordu. O da bu yüzden öldürülmekten kurtulamadı (755). Mansur, Abdullah b. Ali'yi 757'de hapse attırdı. Daha sonra oğlu Mehdi'nin müstakbel hilafetine engel olacağını düşündüğü için Abdullah'ı öldürttü (764).

Mansur, hilafeti döneminde cereyan eden isyanları da bastırdı. Bu cümleden olarak Alioğullarının başlattığı isyanlar en tehlikeli olanlardı. Bu dönemde baş gösteren belli başlı isyanlar şunlardır:

1) Ebu Müslim el-Horasanî'nin öldürülmesinden sonra onun intikamını almaya dönük bir takım girişimler yaşandı. Bu isyanlar, eski İran inançlarına ait bazı akideleri de kullanmak suretiyle dini bir hüviyete büründü. Böylece Ebu Müslim el-Horasanî'den ilham alan fırkalar ortaya çıktı. Bunlar Hürremiler ve Bâtınilerdir.

a) İlk isyan hareketi Nişabur'da Sunbad tarafından başlatıldı. Ancak Mansur bu isyanı bastırdı.

b) Maverâünnehir'de İshak liderliğinde 755'de patlak verdi. Bu kalkışma da Mansur'un oğlu Mehdi marifetiyle bastırıldı.

c) Horasan'da, Herat ve Sistan'da Ustazis isyan etti. Bu isyan hareketi de Mehdi tarafından görevlendirilen Haşim b. Huzeyme aracılığıyla bastırıldı. (762-768).

2) Mansur döneminin en tehlikeli isyanlarından birisi de Şii isyanlarıydı. Genel anlamda bunlar, kuvvet kullanmak için uygun zaman bulduklarında fırsatı değerlendirdiler. Zaman uygun olmadığında ise beklemeyi tercih ettiler. Dönemin belli başlı Şii isyanları:

a) Muhammed b. Abdullah el-Mehdi (Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye), 762'de Mekke ve Medine'de biat aldı. Tedip için üzerine İsa b. Musa görevlendirildi. İsyân bastırıldı. Muhammed, Medine'de öldürüldü.

b) İbrahim b. Abdullah (Muhammed'in kardeşi) Basra'da isyan etti. Kufe yakınlarında Bahamra denilen yerde öldürüldü.

Bu isyanlar, Şiiilerin isyan tarihi açısından da önemli bir konumdadır. Abbasi halifeliğinin kuruluşu aşamasında halifeliği sarsmıştır. İki kardeşin ayrı yerlerde ayrı zamanlarda isyan etmesi onların başarısını engellemiştir.

Kafkaslarda Hazarlara karşı muhkem kaleler yaptırdı. Endülüs'te Emevi devleti kuran Abdurrahman b. Muaviye b. Hişam'ı ortadan kaldırmak için çabaladı ancak bunda başarılı olamadı.

Mansur döneminde zuhur eden ayaklanmalar devletin dış politikaya yönelmesini engelledi. Bunun tek istisnası ise Taberistan'ın fethi oldu. Bizans ile 756'da fidiye antlaşması yapıldı. Bu vesileyle Bizans elçisi Bağdat'a geldi. Abbasi elçisi Ümare b. Hamza Bizans başkenti Konstantinopolis'e gitti. Yapılan bu antlaşmanın 775'te sona erdiği anlaşıyor. Çünkü bu tarihte Abbas b. Muhammed'in Ankara'ya kadar uzanan bir askeri seferinden söz edilmektedir.

Sanskritçe, Yunan, Süryanice ve Kiptice eserler tercüme edildi. Arapça, nahiv ve aruz gibi alanlarda eserler kaleme alındı. Akli ve nakli ilimlerde pek çok âlim yetişti. Bu alanlarda gözle görülür gelişmeler yaşandı.

Bağdat, Haşimiye ve Refika şehirlerini kurdu. İmar faaliyetleri esnasında işçi ücretlerini hesaplama gösterdiği hassaslık sebebiyle "Ebu'd-devanik" ve "Mansur ed-devaniki" yani "metelik babası" tarzında anıldı. Bağdat şehri dairevi plana göre inşa edildi. Bu sebeple "elMedinetü'l-

Açıklamalı [MND12]:

İKİNCİ ABBASİ HALİFESİ

Ebu Cafer Mansur Dönemi (754-775)

1. Veliahtlığı döneminde isyanları bastırdı.
2. Hilafete geldikten sonra Amcası Abdullah b. Ali'nin isyanını bastırdı. 754 Daha sonra öldürttü. 757
3. Ebu Müslim'i de şüpheli (aleyhine döneceği şüphesi) üzerine öldürttü.

Açıklamalı [MND13]:

MANSUR DÖNEMİ İSYANLARI:

1. HÜRREMİ VE BATINİLERİN İSYANLARI:

- a. Nişabur'da Sunbad tarafından başlatıldı. Mansur bastırdı
- b. Maverâün nehir'de İshak liderliğinde... Mansur'un oğlu Mehdi bastırdı.
- c. Horasanda Herat ve Sistan'da Ustazis isyan etti. Haşim b. Huzeyme bastırdı

2. Şİİ İSYANLARI:

- a. Muhammed b Abdullah el Mehdi (Muhammed en-Nefsüz Zekiyye), 762'de Mekke ve Medine'de biat aldı. Tedip için üzerine İsa b. Musa görevlendirildi. İsyân bastırıldı. Muhammed, Medine'de öldürüldü.
- b. İbrahim b. Abdullah (Muhammed'in kardeşi) Basra'da isyan etti. Kufe yakınlarında Bahamra denilen yerde öldürüldü.

Açıklamalı [MND14]:

DIŞ İLİŞKİLER

1. Taberistan fethedildi
2. Bizans ile fidiye antlaşması yapıldı..

Açıklamalı [MND15]:

KÜLTÜR/ SANAT/ İMAR FAALİYETLERİ:

1. Sanskritçe, Yunan, Süryanice ve Kiptice eserler tercüme edildi.
2. Bağdat, Haşimiye ve Refika şehirlerini kurdu.
3. Türk askerlerini ilk istihdam eden Mansur'dur.
- 4.

Müdevvere” yani “Dairevi şehir” denildi. Suğur ve Avasım bölgelerinde ilk defa Türk askerlerini istihdam eden de Mansur’dur.

Genel Değerlendirme

Sonuçta Mansur dönemine ait genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Mansur’un iktidarının ilk yıllarında hanedana mensup kişileri önemli görevlere getirdiği görülür. Ancak daha sonra hanedandan amcası Abdullah b. Ali’yi, büyük siyasi nüfuza sahip olduğunu gördüğü Abbasi ihtilalinin mimarlarından Ebu Müslim el-Horasani’yi ortadan kaldırdı. İsyan eden ve kendi adlarına biat alan Şii isyancıları da etkisiz hale getirmekte tereddüt etmedi.

Böylece O, devletin temellerini hedef alan tehlikeleri bertaraf ederek onu sağlamlaştırmış oldu.

Sorular:

1) Ebu Câfer Mansur döneminde dış politikaya ağırlık verilememesinin en önemli sebebi nedir?

Cevap: Ülke genelinde zuhur eden iç isyanlarla mücadele etmek zorunda kalınmasıdır.

2) Bu dönemde kurulan belli başlı şehirler hangileridir?

Cevap: Bağdat, Haşimiye ve Refika şehirleridir.

Açıklamalı [MND16]:

SORU CEVAP

II. Hafta

Mehdi Dönemi (775-785)

Babası onun iyi bir eğitim almasını sağladı. Onun için özel hocalar tuttu. Onlardan birisi Mufaddal el-Dabbi'dir. 141/758'de Horasan ve Taberistan seferlerine katıldı. Babası Câfer Mansur, resmi veliaht İsa b. Musa'nın yerine Mehdi'yi tayin etti.

Onun halifelik dönemi "Yönetimde Normalleşme Dönemi" olarak değerlendirilebilir. Toplumu ihtilal ortamından kurtarıp sosyal ve siyasi hayatta normalleşmeyi başlattı. Bu cümleden olarak hafif suçlu mahkûmları serbest bıraktı. Müsadere mallarını sahiplerine iade etti. Memurların yargılanması için yüksek mahkeme kurdu. Ticari hayatın gelişmesi için kervan konaklama yerleri yaptırdı. Başkent Bağdat ile diğer İslam beldeleri arasındaki posta hizmetlerini düzene koydu.

Camilerin bakım ve yapımıyla meşgul oldu. Basra, Mescid-i Nebi, Mescid-i Aksa, Mescid-i Haram gibi mabetleri genişletti. O, bu ve benzeri faaliyetlerde bulunarak devlet ile halk arasındaki birlik ve bütünlüğü sağladı.

Veziri Yakub b. Davud vasıtasıyla ehlibeyte iyi muamelede bulundu. Alioğullarının Medine'deki imtiyazlarını tekrar kendilerine iade etti. Bu sayededir ki Alioğulları Mehdi döneminde isyan girişiminde bulunmadılar. Onların dışında birtakım isyan olayı yaşandı. Bunlardan bazıları:

1) Mukanna (Peçeli) isyanı:

Horasan'da Ebu Müslim el-Horasanî'nin ilahlığı üzerine kurulu bir fikir geliştirildi. Onlar Tanırının her dönemde bir kişiye hulul ettiğine inanıyorlardı. Kendi zamanlarındaki bu kişinin Ebu Müslim olduğunu kabul ediyorlardı. Mukanna, Horasan'da isyan etti. Keşş'te sarayları ve kaleyi ele geçirdiler. Üzerlerine Ebu'n-Numan, Cüneyd ve Leys b. Nasr, Cebrail b. Yahya ve kardeşi Yezid, Ebu Avn kumandasında ordular gönderilip muhasara altına alındı. 2) Zındıklar (Zenâdika):

Mukanna hareketi benzeri olan bu hareket, eski İran dinlerini ihya etme çabasının bir mahsulüydü. Bunlar Zındık olarak isimlendirildiler. En çarpıcı inançları arasında haramları helal saymak başta gelmektedir. Ayrıca onlar, edep ve ahlaki alaya alıyorlardı. Mehdi bunlarla daha etkili bir şekilde mücadele etmek için "Divan'uz-Zenâdika"yı kurdu.

3) Abdullah b. Mervan isyanı:

Emevi ailesinden olduğu belirtilen bu kişi 778'de Şam'da ayaklandı.

4) Harici isyanı:

Hariciler Abdüsselam b. Hişam el-Yeşkuri liderliğinde Kinnesrin'de isyan başlattı.

Mehdi, 776-781 yılları arasında Bizans'a yani Anadolu topraklarına seferler düzenledi. Harun Reşid'i 780-81'de ordunun başında Bizans seferine gönderdi. Abbasi ordusu

Kadıköy'e kadar ulaştı. Kraliçe İrene ile 70-90 bin dinarlık üç yıl süreli barış antlaşması yaptı.

776'da 9 bin kişilik bir askeri gücü Basra'dan deniz yoluyla Sind'e gönderdi. Ordu Barbed şehrini fethetti.

Mehdi dönemiyle alakalı genel bir değerlendirme yapacak olursak: İhtilal ortamından normal ortama dönüş sağladı. Mehdi, babasının aksine cömertti. Babası döneminde müsadere edilen halkın mallarını sahiplerine iade etti. Ehlibeyt ile iyi geçindi. Camilerin bakım ve onarımı işiyle meşgul oldu. Irak-Hicaz hac yolunun bakımı, güvenliği, konaklama ve su yollarının tesisini gerçekleştirdi.

Onun döneminde, Mukanna ve Zındıklar gibi eski İran dinlerini yeniden ihya etmeye dönük bazı isyan hareketleri zuhur etti. Mehdi, bu gibi sapık itikatlara sahip gruplarla mücadele etmek için Divanu'z-Zenadika'yı, devlet maliyesini düzene koymak için de "Divanu'z-Zimam"ı kurdu. Mehdi döneminde, kâtipler ve mevaliler devlet kademelerinde etkili oldular.

Mehdi, Abbasiler devletini içe kapanıklıktan kurtardı ve Bizans'a askeri seferler düzenledi. O, bütün bu faaliyetlerinden dolayı halk tarafından çok sevildi. Onun zehirlenerek öldürüldüğü tahmin edilmektedir.

SORU:

Açıklamalı [MND17]:

Mehdi Dönemi: 775-785 (III. Abbasi Halifesi)

Açıklamalı [MND18]:

Hilafet öncesi:

1. İyi bir eğitim aldı
2. Hocası Mufaddal el Dabbi
3. Horasan seferinde yer aldı
4. İsa b. Musa'nın yerine Veliahd tayin edildi

Açıklamalı [MND19]:

Halifelik Dönemi:

Mehdi dönemini iç ve dış siyasette bir cümle ile özetleyiniz?

Cevap: Mehdi dönemi içte, ihtilal ortamından normal siyasi ortama geçişin başarıldığı dönemdir. Dışta ise devlet içe kapanıklıktan kurtarılmış ve Bizans'a karşı müteaddit defa seferler düzenlenmiştir.

Hâdî-İlelhak (Musa) Dönemi (785-786)

Halife Mansur Mehdi'den sonra İsa b. Musa veliaht olarak belirlemişti. Mehdi, oğulları Hâdî ve Harun Reşid'i veliaht yapmak istiyordu. Bu sebeple İsa, birtakım baskılara maruz kaldı. İsa, 160/777'de veliahtlıktan vazgeçirildi. Yerine Musa veliaht oldu. Mehdi, sefer vb.

maksatla başkentten ayrıldığında Musa'yı yerine vekil olarak bırakıyordu.

Mehdi vefat ettiğinde Musa, Cürcan'da bulunuyordu. Mûsâ Bağdat'a döndü ve Rebî b. Yunus'u vezir tayin etti. Hâdî döneminin en önemli olaylarından biri, Ali evlâdından Hüseyin b. Ali'nin Medine'de başlattığı isyan hareketidir. İsyanın sebebi Medine valisinin Alioğullarıyla aralarında çıkan bir meselede ana sorumlu olarak onu görmesi ve cezalandırmak istemesiydi. Hüseyin 786'de halktan biat aldı. Ayrıca Mekke'yi de kontrolü altına aldı. Hâdî'nin emriyle harekete geçen Muhammed b. Süleyman'ın ordusu MekkeMedine arasındaki Fah mevkiinde isyancılarla karşılaştı. Hüseyin b. Ali öldürüldü. Etrafındakiler dağıldı. (8 Zilhicce 169/11 Haziran 786). Bu savaştan sağ kurtulmayı başaran Hüseyin'in dayısı İdris b. Abdullah Mağrib'e kaçtı. (İleride burada Abbasiler yönetimine karşı olan İdrisiler hanedanını kurdu.) Şiiler, Fah savaşını Kerbela hadisesinden sonra en acıklı bir matem günü olarak gördüler.

Hâdî döneminde Zındıklarla mücadele hız kesmeden devam etti. Hâdî devrinin önemli olaylarından biri de el-Cezire'de çıkan Haricî isyanıdır. Haricî lideri Hamza b. Mâlik elHuzâî, Musul yakınlarında cereyan eden savaşta Abbâsî ordusunu mağlûp ettiyse de daha sonra yakalanarak öldürüldü.

Bizans orduları 169 (785-86) yılında sahildeki Hades Kalesi'ne saldırdılar. Bizans saldırısına mukavemet edemeyen kumandan kaleyi terk etti. Öte yandan Abbâsî orduları yaz seferlerine devam ettiler. Me'yûf b. Yahyâ kumandasındaki ordu Derbürrâhib'i geçerek Üşne'ye kadar ilerledi.

Hâdî, Harun'u veliahtlıktan azledip oğlu Câfer'i veliaht tayin etmek istedi; bunu kabul etmeyen Harun'u da hapse attırdı. Ancak 16 Rebülevvel 170 (15 Eylül 786) tarihinde İsâbâd'da vefat etti ve orada defnedildi. Hâdî'nin, annesi Hayzûran tarafından zehirleterek veya boğdurularak öldürüldüğü de haber verilmektedir.

Harun Reşid Dönemi (786-809)

Çocukluğunda iyi bir eğitim gördü. Siyaset hocası Fars asıllı Yahya b. Halid elBermekî'dir. Babası Mehdi, onu 780'de Bizans'a sefere gönderdi. 781'de Azerbaycan ve Ermeniyeye valiliğine getirildi. 782'de Bizans'a ikinci seferini gerçekleştirdi. Hâdî'den sonra 2. Veliaht tayin edilmişti. Mehdi, onu Hâdî'nin yerine birinci veliaht olarak tayin etmek istiyordu. Ancak ömrü kifayet etmedi. Hâdî, oğlu Câfer'i veliaht tayin edip Harun'u hapse attırdı. Kocası Mehdi döneminde kavuştuğu geniş yetkilerin oğlu tarafından elinden alınmasını hazmedemeyen Hayzûran, oğlu Hâdî'yi öldürtmesi üzerine Harun'a iktidar kapısı açıldı.

Harun dönemi, Abbasi devlet sınırlarının en geniş olduğu zamandır. Bu devirde güvenli bir sosyal ortam oluşturulmuştur. İlmî ve kültürel alanda, iktisadi sahada zirve yakalanmıştır. Bağdat dünyanın en görkemli şehri konumundadır. Mimaride, giyim kuşamda gıda harcamalarında zaman zaman israf boyutuna ulaşmıştır. İşte bu sebeplerdir ki onun dönemi binbir gece masallarına konu olmuştur.

1) Şam topraklarında Kaysiler ile Yemeniler arasında asabiyet kavgaları çıktı. Câfer b. Yahya komutasında ordu 796'da hadiseleri kontrol altına aldı. 803'de Dimaşk'da Yemeni ve Mudari çatışması çıktı. Muhammed b. Mansur kumandasındaki ordu olayları bastırdı.

2) Harun Reşid döneminde Horasan merkezli Şii isyanları zuhur etti. Bunlardan birisi olan Yahya b. Abdullah 792-93 yılında Taberistan'da isyan etti. Fazl b. Yahya isyan liderini teslim olmaya ikna etti. Harun Reşid, Yahya b. Abdullah'ı hapse attırdı.

Açıklamalı [MND20]:
Harun Reşid Dönemi
Özellikleri:

Rafi b. Leys, (806-807) Horasan'da isyan başlattı. Belh'ten Merv'e kadar istila etti. Durumun nezaketini gören Halife bizzat harekete geçti. (Tus şehrine geldiğinde hastalanarak öldü).

3) Sevrân b. Seyf 808'de Cezire'de isyan başlattı. Üzerine Tavk b. Malik orduyla gönderildi. İsyan böylece bastırılabilirdi.

4) Kuzey Afrika'da zuhur eden isyanlar

793'te bölgeye Fazl b. Ravh'ın tayin edildiği görülür. Valinin sert tutumu isyana sebep olmuş ve asiler tarafından öldürülmüştür. 795'te **Herseme b. Ayen** bölge valisi oldu. Bölgede nispeten sükûnet hâsıl oldu. Herseme'nin bölgeden ayrılmasından sonra kargaşa yeniden hâkim oldu. Muhammed b. Mukatil yeni vali oldu. Ancak başarılı olamadı. Karışıklıkların önünün alınamaması üzerine İbrahim b. Ağleb geniş yetkilerle bölge valisi oldu. Buna karşılık her yıl 40 bin dinar vergi ödeyecekti. Böylece Tunus'ta 100 yıl hüküm sürecektir olan Ağlebiler hanedanının temelleri atılmış oldu.

5) **Bermekilerin tasfiyesi**

Câfer, Ocak 803'te idam edildi. Câfer'in babası Yahya ve kardeşi Fazl tutuklandı. Bütün malları müsadere edildi. Yahya'dan boşalan vezirlik makamına **Fazl b. Rebi** getirildi. Bürokraside Fars etkisi kırıldı ve yetkiler tekrar Araplara geçti. Bermekilerin tasfiye nedeni Abbasi hanedanına denk hatta rakip olabilecek güç ve otoriteye kavuşması ve Abbasilerin ikinci plana düşmesiydi.

1) 787'de **Avâsım** adıyla yeni bir valilik ihdas edildi.

2) Harun, 804'te Bizans seferine çıktı. Ereğli'ye doğru yürüdü. İmparator Nikeforos barış istedi ve haraç mukabili antlaşma sağlandı.

3) 806'da Ereğli'yi aldı.

4) Humeyd b. Mayuf Kıbrıs'a bir akın düzenledi.

5) 806'da Yezid b. Muhalled el-Hübeiri Bizans topraklarına sefere gönderildi.

6) 806'da **Herseme b. Ayen** Bizans seferine çıktı. 7) Tarsus ve Maraş üzerine ordu sevk edildi.

8) Harun Reşid döneminde Avrupa ile münasebet kuruldu. Endülüs Emevilerine karşı İmparator Şarlman ile irtibata geçti. İmparatora su saati gönderdiği rivayetleri de mevcuttur. (806).

Harun Reşid, Abbasi halifelerinin en büyüklerinden birisi olarak gösterilmiştir. Ancak onun dönemi devletin parçalanma sürecinin fiilen başladığı bir dönem olmuştur. Harun Reşid, 24 Mart 809'da 44 yaşında ölmüştür.

III. Hafta

Emin Dönemi (809/813)

Anne-babası Haşimi olan tek Abbasi halifesidir. Annesi Câfer Mansur'un torunu Zübeyde binti Câfer, babası ise Harun Reşid'dir. Eğlence düşkünü bir şahsiyet olduğu, ayrıca toplumun arasına karıştığı bazen onlara ihsanda bulunduğu bazen de mallarını müsadere ettiği rivayet olunmuştur.

Emin babasının Tus'ta ölümünü müteakip göreve geldiğinde kardeşi Me'mun dâhil herkes tarafından tanındı. Emin halife olduktan kısa bir süre sonra veziri Fazl b. Rebi'nin tesiri altında kalarak ağabeyi Me'mun'u veliahtlıktan uzaklaştırma yollarını aramaya başladı. Me'mun'a ordusuyla birlikte Bağdat'a dönmesini emretti. Ancak Me'mun bu emre uymayınca veliahtlıktan azletti. (810). Artık iki kardeş arasında iktidar için silahlı mücadeleden başka çare kalmamıştı.

Emin'in etrafındakiler Arapçı, Me'mun'un etrafında toplananlar ise Fars zihniyetini temsil ediyordu. Emin'in anne-babasının Haşimi oluşu Arapların asabiyet duygusunu okşuyordu. **Veziri Fazl b. Rebi**, Arapçı zihniyetin önde gelen adamlarından idi. Me'mun'un yanında **Fazl b. Sehl** vardı ki eski bir Zerdüşti idi ve Fars geleneğini temsil ediyordu.

Halife Emin 811'de Me'mun'u asi ilan ederek üzerine Ali b. İsa komutasında 40 bin kişilik bir ordu gönderdi. Bu arada Me'mun kendisini halife ilan etti. Tahir b. Hüseyin komutasında 4000 kişilik bir ordu görevlendirdi. Rey yakınlarında karşılaşan ordulardan, küçüklüğüne rağmen disiplinli olan Me'mun'un ordusu galip geldi. Tahir b. Hüseyin, aynı yılın sonlarında Emin'in, Abdurrahman b.

Açıklamalı [MND21]:
Bermekiler Fars asıllıdır.

Açıklamalı [MND22]:
Fazl b. Rebi, önemli sonra bir fazl daha çıkacakmış önemli kişiler olmalı

Açıklamalı [MND23]:
Avasım; bir nevi sınır valilikleri.

Açıklamalı [MND24]:
Sadece 4 yıl süren hilafeti, kardeşi me'mun tarafından sona erdirilmiştir. Ordu Me'munu destekliyor. 4 yılın tamamı iki kardeşin mücadelesi ile geçiyor. Son bir yıl ise Bağdat kuşatma altında. Sonunda Emin idam ediliyor. Yerine Me'mun geçiyor.

Açıklamalı [MND25]:
Harun Reşid ve Emin'in Veziri

Açıklamalı [MND26]:
Me'mun'un danışmanı

Cebele el-Ebnavi kumandasında gönderdiği ikinci orduyu da Hemedan'da mağlup etmeyi başardı. 196 (811 -12) yılında gönderilen üçüncü ordu ise Hanikin civarında savaşa girmeden geri dönünce Me'mun'un kuvvetlerine karşı koyacak birlik kalmadı. Olayların seyrinden anlaşıldığına göre, kumandan ve askerleri Emin'i samimiyetle desteklemiyordu. Bağdat'ta karışıklıklar çıktı. Bir ara Emin, komutanlardan Hüseyin b. Ali tarafından hilafetten indirildi ancak yeniden iade edildi. Me'mun'un komutanlarından Tahir b. Hüseyin ve Herseme b. Ayen Bağdat'ı kuşattı (812). Bir yıl süren kuşatmanın ardından 813'te Bağdat'ta teslim alınan Emin idam edildi. Kardeşi Me'mun ile mücadele etmekten başka işlerle uğraşmaya fırsat bulamadı. SORU:

Emin dönemi, devlet yönetiminde hangi geleneklerin çatışmasına sahne olmuştur?

Cevap: Arap ve Fars

Me'mun Dönemi (813-833)

Me'mun hilafet merkezi olarak Merv şehrini seçti. Bu seçiminde veziri Fazl b. Sehl etkili oldu. Fazl, Me'mun'u Merv'de kalmaya Irak, fars, Ahvaz, Hicaz ve Yemen'in idaresini kardeşi Hasan b. Sehl'e bırakmaya ikna etti.

Bağdat halkı Fazl b. Sehl'in Me'mun üzerindeki etkinliğine tepki gösterdi. Ancak Fazl hadiseleri Me'mun'dan gizlemeyi başardı. Tecrübeli komutanlardan Herseme b. Ayen, Merv'e gelerek durumu Me'mun'a anlatmak istedi. Ancak Fazl, Me'mun'u etki altında bırakarak Herseme'yi öldürttü. Me'mun Alioğullarından İmam Ali er-Rıza'yı kendinden sonra veliaht olarak belirledi. Abbasilerin giydiği siyah elbiseyi çıkarıp Alioğullarının giydiği yeşil elbise giymeye başladı. Halife Me'mun hanedan haricinden birisini veliaht göstererek Abbasi devlet geleneğini de bozmuş oldu.

Bağdat halkı duruma tepki gösterdi. Hanedan Merv'de yaşananlara tepki olarak İbrahim b. Mehdi'yi hilafete getirdi. Böylece birisi Bağdat'ta diğeri Merv'de iki halife ortaya çıkmış oluyordu. Veliaht Ali er-Rıza vaziyeti Me'mun'a bildirdi. Me'mun Bağdat'a gitmek üzere Merv'den ayrıldı. Yanına veziri Fazl b. Sehl ile Ali er-Rıza'yı da aldı. Ancak bütün olanlardan sorumlu tutulan Fazl b. Sehl öldürüldü. (818). Ali er-Rıza ise fazla geçmeden öldü. Me'mun'un 819'da Bağdat'a gelmesiyle devletin yönetimiyle alakalı yaşanan karışıklıklar son buldu.

Bu dönemde diğer devirlerde olduğu gibi pek çok isyan cereyan etti. Bunlardan bazılarına burada yer vereceğiz.

1) Nasr b. Şebes el-Ukayli isyanı: el-Cezire'de isyan başlattı. Haleb ve Sümeysat'ı işgal etti. Hasan b. Sehl, isyanın bastırılması için etkili komutanlardan Tahir b. Hüseyin'i görevlendirdi. Ancak Tahir, Nasır karşısında tutunamadı. Bu kez isyancılar üzerine Abdullah b. Tahir gönderildi. Abdullah, İbn Şebes'i eman dilemeye mecbur bıraktı. (824).

2) Alioğullarından İbn Tabataba (Ebu Abdullah Muhammed b. İbrahim) 815'te halifelliğini ilan etti. Ebu's-Seraya eş-Şeybani'nin de desteğini alan İbn Tabataba çok güçlendi. Hasan b. Sehl'in, Züheyr b. Müseyyeb komutasında üzerine gönderdiği orduyu da yendi. Ancak bu son galibiyetin neticesinden istifade edemeden bir gün sonra vefat etti. Muhammed b. Muhammed b. Zeyd onun yerine geçti. Ebu's-Seraya, durumdan yararlanarak Kufe'de para bastırdı. Bağımsızlığını ilan etti. Vilayetlere valiler tayin etti. Vaziyetin vahametini gören merkezi yönetim, Herseme b. Ayen komutasında bir ordu gönderdi. Bu ordu isyancıları mağlup ederek Ebu's-Seraya'yı öldürdü. (815). Hilafetin başlangıcında yaşanan İbn Tabataba isyanı hariçte tutulursa, genel anlamda Me'mun, Alioğullarına karşı oldukça sıcak bir yaklaşım sergiledi. Medine'deki Fedek arazisini Alioğullarına verdi. Kızı Ümmü'l-Fazl'ı, müteveffa imam Ali er-Rıza'nın oğlu Muhammed Cevad ile evlendirdi. Bu tür davranışlar, Alioğullarını merkezi yönetime yaklaştırdığı gibi, onlardan gelen muhalif hareketlerin de önüne geçti.

3) Bâbek isyanı

Me'mun döneminin en önemli isyan hareketidir. Bâbek'in menşei hakkındaki rivayetler muhtelifdir. Kadın ve mülkiyette ortaklığı savunan Mazdek'in İslam'dan önce İran'da ortaya atmış olduğu sapık fikirler İslami dönemde değişik adlar altında yeniden zuhur etmiştir. Bunlardan biri,

Açıklamalı [MND27]:

Soru Cevap

Açıklamalı [MND28]:

ME'MUN DÖNEMİ (813-833)

- 1.Hilafet Merkezi: Merv Şehri
- 2.Veziri: Fazl b. Sehl
- 3.Veliaht belirlediği kişi: Ali oğullarından İmam Ali er-Rıza
- 4.Kendi hanedanı isyan etti ve İbrahim b. Mehdi'yi hilafete getirdi. Böylece, biri Merv Şehrinde, diğeri Bağdat'ta olmak üzere 2 halife ortaya çıktı.
- 5.Olanlardan sorumlu tutulan FAZL B. SEHL öldürüldü.
- 6.

Açıklamalı [MND29]:

ME'MUN DÖNEMİ İSYANLARI:

- 1.Nasr b. Şebes el-Ukayli isyanı:
 - a.el-Cezire'de isyan başlattı.
 - b.Basturan: Abdullah b. Tahir (824).
- 2.Alioğullarından İbn Tabataba (Ebu Abdullah Muhammed b. İbrahim)
 - a.815'te halifelliğini ilan etti. Ölüncü;
 - b.Muhammed b. Muhammed b. Zeyd onun yerine geçti.
 - c.Herseme b. Ayen komutasında bir ordu isyancıları mağlup ederek Ebu's-Seraya'yı öldürdü. (815).
- 3.Bâbek İsyanı:
 - a.Me'mun döneminin en önemli isyan hareketidir
 - b.Mazdek inancının devamıdır.
 - c.İki halifenin zuhur ettiği 816 senesini fırsat bilip isyan etti.

İSYANI BASTIRAMAYAN VALİLER:

- Yahya b. Muaz
 - İsa b. Muhammed,
 - Zürayk b. Ali,
 - Muhammed b. Humeyd et-Tusi,
 - Abdullah b. Tahir,
 - Uceyf b. Anbese ve
 - Ali b. Hişam
 - d.Mu'tasım zamanında bastırıldı. (838)
- 4.Zutların İsyanı:
 - a.Hindistan asıllı olup, Basra civarında iskan edilmişler
 - b.Müslüman olmayanları da var.
 - c.Bu isyan da Mu'tasım zamanında bastırıldı.

Bâbek'in mensup olduğu Hürremiyye hareketidir. Bu hareketin bir kolu daha sonra ona nisbetle Bâbekiyye adıyla devam etmiştir.

Halife Mansur'un 754'te Ebu Müslim el-Horasani'yi öldürtmesinin intikamını almaya yönelik birtakım isyanlar çıkmış ancak bastırılmıştır. Bu tip faaliyetlerin zaman içerisinde dini bir mahiyet kazandığı görülmektedir. Dini manada eski İran dinlerine dayanırken, siyasi anlamda Araplardan nefret duymaya ve intikam almaya dayanmaktaydı.

İnanç esasları arasında; tenasüh, vahyin kesilmediği inancı, peygamberlerin tek ruhtan yaratıldığı, zina etmenin ve şarap içmenin haram olmadığı gibi sapık akidelere inanmışlardı. Dini sistemlerinin esasını nur ve zulmet kavramı teşkil etmekteydi. İslam'ın bütün ana prensiplerine aykırı olan bu hareket, İslami bir mezhep olmayıp dini bir sapıklık olarak değerlendirilebilir.

Bâbek, Me'mun'un başkent olarak Merv'i tercih etmesi iki halifenin zuhuru ve akabinde yaşanan karışıklıklar üzerine isyan için beklediği zamanın geldiğine inanarak **816 senesinde Azerbaycan'ın Arran bölgesinde isyan etti.** İsyanın merkezi olan Bezz çevresinde savunmasız Müslüman halkın katliama uğraması, mallarının yağmalanması üzerine Me'mun, **Yahya b. Muaz'ı** Azerbaycan valiliğine getirdi. Ancak Yahya başarılı olamayınca azledildi. Akabinde **İsa b. Muhammed, Zürayk b. Ali, Muhammed b. Humeyd et-Tusi, Abdullah b. Tahir, Uceyf b. Anbese ve Ali b. Hişam** vali olarak tayin edildiler. Ancak bunların hiçbirisi Bâbek tehlikesini ortadan kaldırmaya muvaffak olamadılar. Me'mun'un bilhassa son yıllarında Bizans seferleriyle uğraşması sebebiyle bu bölgeye gereken önemi verememesi, Bâbek'e daha rahat hareket imkânı sağlamıştır. Bu isyan, ancak Mu'tasım döneminde (838) bastırılabilirdi.

4) Zutların isyanı

Zutlar, anayurtları kuzeybatı Hindistan olan bir kavimdir. Sasani İmparatoru V. Behram Gur (M.S. 421-438) tarafından Hindistan'dan Huzistan ve Basra körfezi kıyılarına naklederek paralı asker olarak istihdam etmişti. Zutların bir kısmı Hz. Ömer döneminde Müslümanlığı kabul ettiler. Müslüman olmayanlar ise haraca bağlandı ve Basra'da iskân edildi.

Halife Me'mun, yol kesip fitne ve fesat çıkaran, ekili alanlara zarar veren Zutlarla savaşması için İsa b. Yezid el-Cülûdî'yi (820) memur etti. Ertesi yıl Dâvûd b. Mâscûr'u Basra, Dicle kıyıları, Bahreyn ve Yemâme'deki Zutlarla savaşmak üzere görevlendirdi. Ancak netice alınamadı. Bu isyan da halife Mu'tasım döneminde bastırılabilirdi.

Me'mun, 830'da Bizans'a sefer düzenledi. Tarsus'a ulaştı. 10 Temmuz'da Bizans topraklarına geçti. Kapadokya bölgesinde Macide ve Kurre kalelerini fethetti. Me'mun'un oğlu Abbas ise Malatya bölgesinde akınlarda bulundu.

Bizans İmparatoru Teofilos, Me'mun'un bu seferine 831'de karşılık verdi. Masisa ve Tarsus yakınlarına kadar geldi. Burada bir İslam ordusunu bozguna uğrattı.

Bu saldırı karşısında Halife Me'mun 4 Temmuz 831'de harekete geçerek Anadolu topraklarına girdi. Ereğli'yi ele geçirdi. Aksaray-Niğde arasına akınlarda bulundu.

833'de oğlu Abbas'ı Tuvana'nın imarına ve Müslüman ahalinin yerleştirilmesini emretti. Kendisi de harekete geçti. Ancak Pozantı suyu kenarına geldiğinde 9 Ağustos 833 tarihinde vefat etti. Hayattayken yerine kardeşi Mu'tasım'ı veliaht tayin etmişti. Me'mun'un bu ani ölümü onun Arapları Anadolu şehirlerine yerleştirme hedefinin yarım kalmasına sebep oldu.

Me'mun döneminin en önemli fikri meselesi "Halku'l-Kur'an" meselesidir. Kur'an'ın yaratılmış olup olmadığı konusundaki tartışmaları ifade eden kelâm terimidir. Bunu ilk defa kelami bir tartışma konusu haline getiren Ca'd b. Dirhem'dir; Cehm b. Safvan da bu görüşü benimseyip yaymıştır.

Halife Me'mun, (827) yılında Mutezilenin ileri sürdüğü Kur'an'ın mahlûk olduğuna inandığını açıkladıktan sonra Ahmed b. Ebu Duad'ın **teşvikiyle Bağdat Valisi İshak b. İbrahim'e bir yazı göndererek âlimleri bu konuda sorguya çekmesini, Kur'an'ın mahlûk olduğuna inanmayanların hukuki ehliyetlerini iptal etmesini emretmiştir.** Ahmed b. Hanbel. Nuaym b. Hammad, Muhammed b. Nuh. Ahmed b. Nasr el-Huzal gibi alimlerin dışındakiler resmi görüşü benimsemişlerdir. Böylece Me'mun

Açıklamalı [MND30]:

MEMUN DÖNEMİ SEFERLERİ:

1. Bizans Üzerine Tarsus, Kapadokya, Malatya bölgelerine
2. Teofilos Tarsus ve Masisa (misis) bölgesinde İslam ordusunu bozguna uğrattı
3. Me'mun tekrar harekete geçti: Ereğli, Ksaray-Niğde arası...
4. Tarsus civarında vefat etti.

Açıklamalı [MND31]:

FİKRİ MESELELER:

- En önemli fikri mesele Halku'l Kur'an meselesidir.
- Alimlerin bu konuda sorguya çekilmesini emretmiştir.

BU GÖRÜŞE KARŞI ALİMLER:

- Ahmed b. Hanbel
- Nuaym b. Hammad,
- Muhammed b. Nuh
- Ahmed b. Nasr el-Huzal

otoritesini kullanarak Kur'an'ın mahlûk olduğu fikrini kabule zorlamış oldu. Kardeşi Mu'tasım'a da bu fikrin müdafaa edilmesini isteyen vasiyette bulundu.

Me'mun Abbasi tarihinin en parlak şahsiyetlerinden biridir. Hilafetinin başlangıcında veziri Fazl b. Sehl'in etkisinde kalmıştır. Me'mun döneminde Türkler siyasi ve askeri güç haline gelmeye başladılar.

Onun döneminde tercüme faaliyetleri devam etti. Bu cümleden olarak Yunan eserleri Süryani asıllardan Arapçaya tercüme edildi.

Me'mun, iç isyanları bastırmada sertlik yanlısı olmayıp mümkün olduğu kadar kan dökülmeden halletmeye çalıştı.

IV. Hafta

Mu'tasım Dönemi (833-842)

Harun Reşid'in oğludur. Annesinin Soğd asıllı bir cariye olduğu söylenirse de Türklüğü üzerinde de durulmaktadır.

Veliahtlığı döneminde; 828 tarihinde Me'mun tarafından Mısır ve Suriye valisi olarak tayin edilmiş, 829'da Mısır'a gitmiş ve burada baş gösteren isyanı bastırarak Bağdat'a geri dönmüştür. Me'mun'un genel bir politika haline getirdiği devlet kademelerinde Türklerle ağırlık verme siyasetinin icabı olarak Türklerden askeri birlikler oluşturmakla görevlendirilmiştir. Kardeşi Me'mun ile birlikte Bizans seferlerine iştirak etmiştir. Onun Bozantı suyu kenarında 833'de vefatı üzerine Mu'tasım Billah unvanıyla tahta çıkmıştır.

Mu'tasım'ın halife olmasıyla birlikte devlet yönetimi Türklerin eline geçmeye başlamıştır. Şüphesiz bu durumun en bariz işareti, Abbasi devletine yıllarca başkentlik yapan Bağdat şehrinin terk edilmesidir. Bu değişiklik kararı, tamamı Türklerden oluşan Hassa birliklerinden halkın şikâyetine bulunması üzerine alınmıştır. Mu'tasım, oğlu Vâsık'ı Bağdat'ta vali olarak bırakıp kendisi yeni inşa ettirdiği Samerra şehrine geçmiştir.

Me'mun devrinde Mu'tezile'nin resmi mezhep olarak kabul edilmesi ve Kur'an'ın mahlûk olduğu görüşünü (halku'l-Kur'an) benimsemeyen âlimlerin sorgulanıp cezalandırılması (mihne) Mu'tasım döneminde de devam etmiştir.

Bu dönemde cereyan eden iç karışıklıkların bazıları bir önceki dönemden miras kalmış, bazıları da Mu'tasım döneminde zuhur etmiştir. Bunları ele alacak olursak:

1) Cibal, Hemedan ve İsfahan bölgelerinde Hürremiye hareketine katılımlar ve isyan hadisesi yaşandı. Bu olayı bastırmak için Haşim b. Baticur ve İshak b. İbrahim b. Mus'ab görevlendirildi.

2) Bir önceki dönemde pek rastlanılmayan bir durum olan Alioğullarının isyanı bu devirde yeniden zuhur etti. 834'te Ali evladından Muhammed b. Kasım Talekan'da isyan etti. İsyancı şahıs Abdullah b. Tahir tarafından yakalanarak Bağdat'a gönderildi.

3) Zutların isyanı Me'mun döneminde ortaya çıkmasına rağmen kesin sonuç alınamamış ve bu devirde de devam etmiştir. Zutların yağma ve talana yeltenmesi üzerine olayı bastırmak için Ahmed b. Said el-Bahili gönderilmiş, yaşanan güçlüklerin akabinde Uceyf b. Anbese 5000 kişilik takviye birlikte bölgeye sevk edilmiş ve hadise güçlüklerle bastırılabilmiştir.

4) Dönemin en önemli başarısı Azerbaycan'da zuhur eden Babek isyanının bastırılmasıdır. İsyanın alt edilmesinde Afşin'in (Haydar b. Kavus) büyük emeği vardır. O, Babek'in merkez edindiği Bezz şehrini ele geçirmiş ancak Babek buradan kaçmayı başarmıştır. Nihayet Afşin yirmi yıldır İslam dünyasının başına bela olan Babek'i 838 yılında yanına alarak Samerra'ya doğru yola çıktı. Babek, getirildiği Samerra'da Halife Mu'tasım ve halkın huzurunda idam edildi.

5) Taberistan valisi Mazyar b. Karin isyan etti. Olayı bastırmak için Abdullah b. Tahir gönderildi. Hadise bastırıldı. Böylece Taberistan'da Kariniler dönemi sona ermiş oldu.

6) Afşin'in kayınbiraderi Azerbaycan valisi Mengü Çur isyan etti. Boğa el-Kebir, Mengü Çur'u yakalayıp başkent Samerra'ya getirdi.

Açıklamalı [MND32]:

ÖNEMLİ OLAYLAR:

- Türkler siyasi bir güç haline gelmeye başladılar
- Tercüme faaliyetleri devam etti
- İç isyanlarda sertlik yanlısı değildi.

Açıklamalı [MND33]:

MU'TASIM DÖNEMİ:

- 1.Me'mun'un kardeşidir.
- 2.Mısır ve Suriye valilikleri yapmış, isyan bastırmıştır.
- 3.Kendisi de abisi gibi Mu'tezile görüşünü benimseyip alimlere baskı kurmuştur.
- 4.Türklerin devlet yönetiminde etkisi artmış yeni inşa ettirdiği Samerra'nın başkent olması da Türklerin etkisi ile...
- 5.

Açıklamalı [MND34]:

Mihne: Alimlerin sorgulanıp cezalandırılması...

Açıklamalı [MND35]:

İSYANLAR / KARIŞIKLIKLAR

- 1.Cibal, Hemedan, İsfahan bölelerinde Hürremiye hareketi
- 2.Alioğulları isyanı (Muhammed b. Kasım Talekan'da isyan etti.)
- 3.Zutların isyanı Me'mun döneminden bu döneme uzadı.
- 4.Babek isyanı da Me'mun döneminden kaldı.
- 5.Taberistan valisi Mazyar b. Karin isyanı
- 6.Azerbaycan Valisi mengü Çur isyanı
- 7.Komutan Afşin; Abdullah b. Tahir tarafından suçlanıp 840 yılında hapse atıldı, 841 yılında hapiste öldü. Güçlü ve etkili bir Türk komutandı.
- 8.Emevi isyan teşebbüsü: Ebu Harb el-Müberka

7) Abdullah b. Tahir'in, Afşin hakkında halifeye yaptığı tahrirler neticesinde Afşin hapse atıldı. Uşrusene'yi yöneten hükümdar soyuna mensup bir şahıs olan Afşin, Halife Me'mun döneminde Bağdat'a gelmişti. İlk defa Mısır'da çıkan isyanları bastırmakla görevlendirilen askeri birlikte komutan olarak yer almıştı. 833'deki Me'mun'un son Bizans seferine iştirak etmiş ve onun ölümü üzerine diğer Türk komutanlar gibi Mu'tasım'ın halife olması için çaba sarf etmişti. Onun halifeliği dönemi Afşin'in ikbal devri olmuştu.

Halife Me'mun devrinde başlayan ve Mu'tasım zamanında da devam eden askeri başarılarından dolayı Afşin'in haklı olarak kazandığı nüfuz ve itibar, devlet ricâli, özellikle Arap ileri gelenleri arasında kıskançlığa sebep oldu. Rakipleri, onun halife ve ordu nezdindeki itibarını sarsmak için her fırsatı değerlendiriyorlardı. Horasan Valisi Abdullah b. Tâhir, Vezir Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyât ve Kadıkudât Ahmed b. Ebû Duâd bu hususta büyük rol oynadılar. Afşin özellikle Abdullah b. Tâhir'in tahrirleriyle 840 yılında tevkif edildi. Afşin, halife ve devlet erkânını öldürmeye teşebbüs etmek, izinsiz olarak Uşrusene'ye para göndermek, Taberistan Meliki Mazyâr'ı isyana teşvik etmek, Mecûsiliği ihya etmeye ve Abbâsî Devleti'ne son verip Sâsânî Devleti'ni yeniden kurmaya çalışmak, gerçekten Müslümanlığı kabul etmeyip eski inancını sürdürmek, putperestliğe ve Mecûsiliğe dair kitaplar okumak, evinde heykeller ve putlar bulundurmakla suçlandı. Afşin, Şâban 226'da (Haziran 841) hapishanede öldü.

8) Bu dönemde Ebu Harb el-Müberka çiftçileri etrafına toplayıp Emevî hâkimiyetini yeniden tesis etmek istedi ancak Recâ b. Eyyûb isyanı bastırdı. (842).

Halife Mu'tasım, 838'de Afşin ile Ankara'da buluşarak Bizans'ın İstanbul'dan sonra ikinci büyük şehri olduğu söylenen Amuriye üzerine yürüdü. Amuriye fethedildi. Amuriye'nin fethi İslam dünyasında büyük coşkuyla karşılanmış ve şiirlere konu olmuş bu zaferi "fethu'l-fütüh" (fetihler fethi) olarak vasıflandıran Ebu Temmam'ın "es-seyfû esdaku enbaen mine'l-kütüb" diye başlayan kasidesi meşhurdur.

Mu'tasım, savaş sanatını geliştirmeye büyük önem verdi. Türk komutanlardan Eşnas, İnak ve Boğa el-Kebir sayesinde askeri başarılar elde etti. İmarcı bir halifeydi. Samerra şehrini kurdu. Mali konularda tutumlu bir yönetim sergiledi. Oğlu Vâsık'a zengin bir hazine bıraktı. Bu açılardan değerlendirildiğinde Abbasi devletinin yükselme dönemini devam ettirdiği söylenebilir.

Abbas b. Abdülmuttalib'in sekizinci kuşaktan torunu ve sekizinci Abbasi halifesi olması, sekiz yıl sekiz ay halifelik yapması, sekiz erkek ve sekiz kız çocuğunun olması gibi sebeplerle İslam kaynaklarında "müsemmen" (sekizli) lakabıyla anıldı.

Vâsık-Billâh Dönemi (842-847)

Babası Mu'tasım, annesi ise Karatis adında Rum asıllı bir cariyedir. Veliatlığı döneminde babası Mu'tasım Samerra'ya gidince Bağdat'ta vali olarak kalmıştır. Çocukluğunda iyi bir eğitim almış; ahlâkı, ilmi ve diğer yönleriyle Me'mun'a benzetilerek kaynaklarda "Küçük Me'mun" diye anılmıştır.

Devlet yönetiminde babası Mu'tasım ve amcası Me'mun'un siyasetini takip etmiştir. Kendisinden önceki mihne uygulamalarını tasvip etmediği şeklinde rivayetler bulunmasına rağmen Vâsık, hilâfetinin üçüncü yılında çeşitli bölgelere mektup göndererek muhaddis ve fakihlerin "halku'l-Kur'ân" konusunda imtihan edilmelerini emretti.

Vâsık'ın idaresi, Kâdıkudât İbn Ebû Duâd ile Vezir İbnü'z-Zeyyât Muhammed b. Abdülmelik'in etkisi altında şekillenmiştir. Bu devirde idarede etkin olan bir diğer unsur Eşnâs ve İnak gibi Türk kumandanlarıdır. Devletin doğu eyaletlerini İnak'a, batıyı ise Eşnas'a bırakmıştır.

Vâsık-Billâh'n hilâfeti döneminde Türkler askeri sahanın yanı sıra idarî alanda da önemli mesafe kat ettiler. Türk kumandanlara büyük yetkiler tanıyan Vâsık 228'de (842) Enâs'a hil'at giydirip sultanlık unvanı verdi. Enâs 230 (844) yılında öldüğünde hem Abbâsî ordusunun başkumandanı hem de Mısır valisiydi. Halifenin hâcibi İnak et-Türkî Yemen, Horasan ve Sind valiliğinin yanı sıra Eşnâs'ın ölümü üzerine başkumandanlıkla Mısır valiliği görevlerini de üstlendi.

Açıklamalı [MND36]:

Bizansın ikinci büyük şehri Amuriye fethi fethu'l-fütüh olarak bilinir.

Açıklamalı [MND37]:

Mu'tasım dönemi, Abbasilerin yükselişinin devam ettiği dönemdir.

Açıklamalı [MND38]:

MU'TASIM BİLLAH;
MÜSEMMENT LAKABIYLA BİLİNİR.

Sebebi, sekizli sayıları kendi üzerinde toplamış olmasıdır.

1. Abbas b. Abdülmuttalib'in sekizinci kuşaktan torunu ve
2. Sekizinci Abbasi halifesi olması,
3. Sekiz yıl sekiz ay halifelik yapması,
4. Sekiz erkek ve sekiz kız çocuğunun olması

Açıklamalı [MND39]:

VASIK BILLAH DÖNEMİ (842-847)

1. Mu'tasım'ın oğlu olmakla beraber; Ahlakı, ilmi ve diğer yönleriyle Me'mun'a benzetilir. Küçük Me'mun olarak bilinir.
2. Babası ve amcasının siyasetini takip etti. Halkul Kuran konusunda da.
3. Kadısı ve vezirinin etkisi altında kalmış
4. Türkler de etkin (Eşnas ve İnak gibi komutanlar)

Babasından zengin bir hazine devralan Vâsık-Billâh, Mekke, Medine ve Bağdat başta olmak üzere bütün şehirlerde halka ihsanlarda bulundu. **Lakin bu dönemde de birtakım isyan hadiselerinin vuku bulunduğu görüldü.**

1) Hilâfetinin ilk günlerinde Kays Aylân kabileleri isyan edip Dimaşk valisinin sarayını kuşattı. Recâ b. Eyyûb el-Hidârî, isyanı bastırdı ve şehirde emniyeti sağladı.

2) Hicaz bölgesinde çoğunluğu bedevî Arap kabilelerinin yağma ve çapulculuk hareketlerinden ibaret olan bir dizi isyan vuku buldu.

a) Medine’de Beni Süleymliler, Üzeyre b. Kattab liderliğinde çarşı ve pazarlarda zorbalığa ve talana başladılar (845). İstedikleri malı istedikleri fiyattan zorla almaya çalışıyorlardı. Bu yüzden Kinane ve Bahile kabileleriyle Süleymoğulları arasında çarpışmalar meydana geldi. Çarpışmalarda çok sayıda insan öldü. Medine valisi Muhammed b. Salih isyancılar üzerine Hammad b. Cerir et-Taberi’yi gönderdi. Gönüllülerin de desteklediği askeri birlik başarılı olamadı. Süleymliler, civardaki köyleri yağmalayarak Mekke-Medine yolunu tuttular. Hac yolunun kapanması durumu kritik hale getirdi. İsyanı bastırmak için Boğa elKebir görevlendirildi. Boğa komutasındaki güçler isyanı bastırarak yörede huzuru sağladı.

b) Aynı bölgede ortaya çıkan diğer bir isyan ise Beni Hilal isyanıdır. Süleymoğullarını yola getiren Boğa el-Kebir bunların karşısında da başarılı oldu. İsyancıları Medine’ye getirerek Süleymoğullarının esirleriyle birlikte hapse koydu.

c) Bir diğer ise Beni Mürre ve Fezare isyanıdır. Fedek arazisini işgal eden isyancı kabileler Boğa’nın geldiğini haber alınca Fedek’i bırakıp Şam’a doğru kaçtılar.

d) Boğa, bu olayların ardından yine karışıklık çıkaran Gatafân, Eşca’, Sa’lebe ve Kilâb b. Rebîa gibi kabileleri de itaat altına aldı; Ramazan 231’de (Mayıs 846) Medine’ye döndü.

e) Bölgede vakua gelen diğer bir isyan habisesi de Beni Numeyr kabilesi tarafından Yemame’de başlatıldı. Bölgeyi huzura kavuşturmak için görevlendirilen Boğa el-Kebir asilere karşı harekete geçti. Boğa, ilk hücumda başarısız olduysa da ikinci hücumda isyancıları alt etmesini bildi. (846).

3) İsfahan, Cîbâl ve Fars bölgelerinde Kürtlerin çıkardığı karışıklığa müdahale eden Vasîf et-Türkî asilerden 500 kişiyi yakalayıp Samerra’ya getirdi. Vâsık bu başarısından dolayı Vasîf et-Türkî’ye 75.000 dinar verdi, bir kılıç ve bir hilat hediye etti.

Bizans sarayında güçlü bir hükümdarın bulunmadığı için Vâsık döneminde AbbasiBizans ilişkileri nispeten sakin geçti. Bazı Bizans kaynaklarında 227’de (842) Müslümanların Bizans’a karşı bir deniz seferi düzenlediği kaydedilmekle birlikte bu rivayet İslâm kaynaklarında yer almamaktadır. Bu deniz seferinin komutanı Ebu Dinar’dır. Donanma fırtınaya yakalanmış ve sefer başarısız olmuştur. Bu sefere karşı İmparator Theoktiskos Müslümanların elindeki Girit’i kuşatmış ancak geri dönmek zorunda kalmıştır.

Sakin bir seyir izleyen Abbasi-Bizans münasebetleri bir sulh akdini yaşamış ve bu çerçevede Silifke-Tarsus arasında esirlerin mübadelesi gerçekleşmiştir.

Vâsık dönemi Me’mun ve Mu’tasım döneminin devamı niteliğindedir. Dini konularda Muhammed b. Abdülmelik el-Zeyyad, askeri konularda ise Eşnas ve İnâk etkili oldu. Bu sayede **Türkler Abbasi ordusunun komuta kademelerinin tamamına hâkim oldular.**

Vâsık, babası gibi imarçı bir hükümdar olup, Samerra’da kendi adını taşıyan Haruniye Sarayı’nı inşa ettirmiştir.

Tercüme faaliyetleri bu dönemde de devam etmiş ve eski temel kaynaklar asıllarından Arapçaya tercüme ettirilmiştir.

Halku’l-Kuran ve ona bağlantılı olarak mihne hadisesinin bu dönemde de devam ettirildiği görülür. Hicaz bölgesinde yağma ve talan amaçlı birçok isyan görülmüş ve askeri tedbirlerle bastırılmıştır. Ancak halifenin büyük ihsan ve müsamaha gösterdiği Alioğulları herhangi bir isyan olayına karışmamıştır.

Açıklamalı [MND40]:

VASİK DÖNEMİ KARİŞIKLIKLARI

1) Hilâfetinin ilk günlerinde Kays Aylân kabileleri isyan edip Dimaşk valisinin sarayını kuşattı.

2) Hicaz bölgesinde çoğunluğu bedevî Arap kabilelerinin olan bir dizi isyan vuku buldu.

a) Medine’de Beni Süleymliler, Üzeyre b. Kattab liderliğinde çarşı ve pazarlarda zorbalığa ve talana başladılar (845). İsyanı Boğa komutasındaki güçler bastırdı.

b) Aynı bölgede ortaya çıkan diğer bir isyan ise Beni Hilal isyanıdır. Bastıran Boğa El Kebir.

c) Bir diğer ise Beni Mürre ve Fezare isyanıdır.

d) Gatafân, Eşca’, Sa’lebe ve Kilâb b. Rebîa gibi kabilelerin isyanı. Boğa bunu da bastırdı.

e) Beni Numeyr kabilesi isyanı Yemame’de Boğa, ilk hücumda başarısız olduysa da ikinci hücumda isyancıları alt etmesini bildi. (846).

3) İsfahan, Cîbâl ve Fars bölgelerinde Kürtlerin çıkardığı karışıklığa müdahale eden Vasîf et-Türkî asilerden 500 kişiyi yakalayıp Samerra’ya getirdi. Vâsık bu başarısından dolayı Vasîf et-Türkî’ye 75.000 dinar verdi, bir kılıç ve bir hilat hediye etti.

Açıklamalı [MND41]:

GENEL DURUM

- Bizansla ilişkiler sakin geçmiştir.
- Esir takası yapılmış (Silifke-Tarsus)
- Türkler komuta kademesinin tamamına hakim oldular.
- Babası gibi imar faaliyetleri yürüttü
- Tercüme faaliyetlerine devam etti
- Halkul kuran ve mihne hadisesi bu dönem de sürdü.
- 847 yılında Samerra’da vefat etti. Kendi yaptırdığı Haruniye sarayına defnedildi.

Vâsik-Billâh 23 Zilhicce 232 (10 Ağustos 847) tarihinde Samerra'da istiska hastalığından vefat etti ve kendisinin yaptırdığı Abbâsî saray mimarisinin en güzel örneklerinden biri olan Hârûniye Sarayı'na defnedildi.